

Bahâeddin Nakşibend'in mânevî babası ve şeyhi Muhammed Semmâsî ile Kübreviyye'den Kemâl-i Cendî, Çiştîyye'den Köhnepüş baba unvanıyla tanınmışlardır.

Anadolu'nun fethinden sonra buraya gelen sûfî ve dervişler arasında baba unvanlı mutasavvıf ve şeyhler vardı. Bunların en tanınmış, Babaî tarikatının kurucusu sayılan Baba İlyâs-ı Horasânî (ö. 637/1240) ile onun adına bir isyan hareketi gerçekleştiren Baba İshak'tır. Başta Hacı Bektâş-ı Velî olmak üzere Baba İlyas'ın halifelerinden çoğu ve ilk Bektaşiler baba unvanını kullanmamıştır. Bununla birlikte bu unvan XIII ve XIV. asırda Anadolu'daki tasavvuf zümreleri arasında oldukça yaygındı. Nitekim Osmanlı Devleti'nin kuruluşu ile ilgili rivayetlerde sık sık adları geçen Geyikli Baba ve Koyun Baba'dan başka Barakiler'in şeyhi sayılan Barak Baba ile Duğlu Baba, Avşar Baba, Postinpüş Baba, Somuncu Baba, Otman Baba ve Timur'un ziyaret ettiği Baba Süngü ile halifeleri bu unvanla tanınan sûfilerdendir.

Balım Sultan tarafından teşkilâtlandırılan Bektaşiliğin iki kolundan biri Babalar (Babağân veya Nâzenînân) koludur. Daha çok şehir ve kasabalarda yaşayan, tekke ve zâviyeleri bulunan Bektaşî babaları "yol evlâdı", diğer kolu temsil eden Çelebiler ise "bel evlâdı" olarak tanınır. Bektaşiliğin son şeklinde babalık belli bir eğitimden geçtikten sonra ulaşılan önemli bir tarikat makamı haline gelmiştir. **Ahî*** birliklerinde esnaf teşkilâtının başında bulunan kişiye de "ahî baba" denirdi. Akşemseddin'in halifelerinden Sivrihisarlı Baba Yûsuf (ö. 917/1511), Bayramiyye tarikatı mensuplarından olmasına rağmen bu lakapla tanınmıştır. Abdülganî Pîr Babaî de (ö. 870/1465) Babaiyye adlı bir başka tarikatın kurucusudur. Ayrıca velî olduğuna inanılan babaların hâtıralarını yaşatmak için Anadolu ve Rumeli'de çeşitli köylere, kasabalara, şehirlere, mahalle, cami, mezarlık ve türbelere baba kelimesiyle başlayan adlar verilmiştir (bk. "Türk Kültüründe Babalar", s. 56-77).

Türkler arasında baba ve ata kelimeleleri yanında, bunlar kadar yaygın olmasa bile aynı mânada olmak üzere **bab** kelimesi de kullanılmaktaydı. Ancak bu son kelimenin Arapça'da "kapi" anlamına gelen bâb ile ilgisi yoktur ve kelime Fuad Köprülü'ye göre babanın kısaltılmış şekli ibarettir (bk. *İA*, II, 165). Nitekim Farsça'da da **bâbâ** ve **bâb** ke-

limeleri eş anlamlı olarak kullanılmaktadı.

Baba unvanı tasavvufî çevrelerin dışında çeşitli meslek zümreleri arasında da kullanılmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Mâce, "Tahâret", 16; Ebû Dâvûd, "Tahâret", 4; Tirmizî, "Menâkıb", 30; Nesâî, "Tahâret", 35; Hücvirî, *Keşfü'l-mağcûb*, Tahrân 1979, s. 301; Gazzâlî, *İhyâ*, Kahire 1939, I, 61; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, III, 264; Lâmiî, *Nefehât Tercümesi*, s. 350; Ali Şîr Nevâî, *Nesâyim*, s. 404, 414; Safî, *Reşehât*, s. 19, 29; Ma'sum Ali Şah, *Terâz'ı*, I, 261, 412; Köprülü, *İlk Mutasavvıflar* (Ankara 1966), s. 13, 14; a.mlf., "Baba", *İA*, II, 165-166; Abdülbâki Gölpınarlı, *Tasavvufî Dilimize Geçen Atasözleri ve Deyimler*, İstanbul 1977, s. 43-44; A. Güzel - Ş. K. Seferoğlu, "Türk Kültüründe Babalar", *Erol Gündör İçin*, Ankara 1988, s. 51-77; F. Taeschner, "Bâbâ", *UDMİ*, III, 798-799; H. Algar, "Bâb", *Elr.*, III, 278.

SÜLEYMAN ULUDAĞ

BABA CÂFER ZİNDANI

İstanbul'da Haliç surlarındaki bir burcun altında ve içinde Bizans ve Osmanlı dönemlerinde hapishane olarak kullanılan yer.

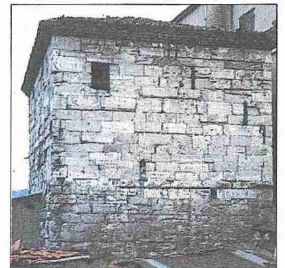
Günümüzde İstanbul Ticaret Odası ile Galata (Karaköy) köprüsü arasındaki Haliç kıyısında yakın zamana kadar Yemiş İskelesi adıyla anılan yerde bulunmaktadı. Buraya adını veren Câfer rivayete göre Hz. Peygamber soyundan gelmektedir ve Abbâsî Halifesi Hârûnürreşîd tarafından Bizans İmparatorluğu'na elçi olarak gönderilmiştir. Câfer, İstanbul'da bulunan Araplar'la Rumlar arasındaki çarpışmalarda ölen müslümanların naaşlarının sokak aralarında kalmasını çok üzümlere devrin imparatoru Nikephoros'a sert bir dille çatınca zindana atılmış, daha sonra da öldürülerek mahpus bulunduğu burcun altına gömülmüştür. Bir başka rivayete göre ise Şeyh Zindânî Abdurraûf Samedânî adlı bir kişi İstanbul'un fethinde bulunmuş ve onun girdiği kapiya Zindan Kapısı denilmiştir. Seyyid Baba Câfer'in torunlarından olduğu iddia edilen Zindânî Abdurraûf yıllarca ceddinin türbedarlığını yapmış ve ölünce buraya gömülmüştür.

İstanbul'un fethinden sonra yeniçeriler bu kapiya, mensubu bulundukları Bektaşilik geleneklerine uygun olarak muhtemelen Bâb-ı Câfer'den bozma Baba Câfer demişlerdir. Câfer'in türbesinin üst kısmında bulunan hapishaneye de Baba Câfer Zindanı adı verilmiştir. Buraya sivil ve bazan da asker, özellikle ye-

niçeri zümresinden katil, hırsız, borç ve zina hükümlüleri gibi âdi suçlular atıldı. Hapishanede ayrıca hırsızlık yapan veya zina eden kadın suçlular için de bir bölüm vardı. Hatta XIX. yüzyılda bir ara burası bütünüyle kadınlara tahsis edilmişti. Zindanda Rum, Ermeni ve yahudi gibi azınlıklar için de ayrı ayrı koğuşlar mevcuttu.

Buraya giren mahpuslar serbest bırakılırken kendilerinden harç adı altında 18 para ve dilekçi akçesi olarak da 2 para alınırdı. Ancak daha sonraları kilim, keçe vb. mefruşat getirenlerden yatak akçesi adıyla ücret alınmıştır. Mahpusların iâsesi için devletçe herhangi bir ödenek ayrılmaz, mahkûmlar bazı hayır sahiplerinin sadaka ve adak gibi yardımlarıyla geçirirlerdi. Zaman zaman gerek bu bağışlar gerekse buraya düşen bazı zenginlerin verdiği rüşvetler yüzünden zindan kâtipleri ve subaşılar arasında anlaşmazlıklar, hatta kavgalar çıktığından 1766'da bazı tedbirlerin alınmasına ihtiyaç duyuldu. Buna göre İstanbul kadılığı tarafından zindana tecrübeli ve dürüst bir subaşı tayin edilecek, mahkûmlardan kesinlikle para alınmayacak, hayır sahiplerinin yaptığı aynî ve nakdî yardımlar Baba Câfer türbedarı, müteveli ve zindan subaşısı nezâretinde muhafaza edilecek ve İstanbul kadısı dört ayda bir hesapları kontrol edecekti. Subaşı mahpusların yiyeceklerinden, serbest bırakılan bir mahkûmdan 20 akçeden fazla harç alınmamasına kadar zindanın her işinden sorumluydu. Mahpuslara hiçbir şekilde eziyet edilmeyecek, herhangi bir suistimali görülen subaşı cezalandırılacaktı. Zindan bekçiliğinden ise **asesbaşı***lar sorumluydu. İstanbul bazı isyan hareketlerine sahne olduğu zamanlarda âsiler tarafından öteki hapisanelerdeki mahpuslarla birlikte buradakiler de salıverilir, böylece isyancılar taze güç kazanırlardı.

Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasından sonra ocakla ilgili her şey ilga edilirken Bektaşiliği hatırlatan Baba Câfer Kapısı yerine Bâb-ı Câfer veya Hazret-i Câfer Ka-

Baba Cafer
Zindanı (1986) -
Balıkpazarı -
İstanbul

pısı, inşa edilecek karakola da Bâb-ı Câfer Karakolhânesi denilmesi hakkında II. Mahmud'un bir fermanı çıkmışsa da yeni isimler pek tutunmamıştır. Bu dönemde hapishane Sultanahmet'teki Tabhâne'ye nakledilince burası kısmen karakol, kısmen de esnaf ve tüccar için ticarethane olarak kullanılmıştır. Seyyid Câfer'in türbesi II. Mahmud tarafından tamir ettirilmiş, kapının üstüne de bu padişahın tamir kitabesi konulmuştur. Sokak kapısı üstünde bulunan 1298 (1881) tarihli kitâbede ise Ca'fer el-Ensârî'ye yapılacak ziyaretin faziletleri belirtilmektedir. Burası gerçekten yüzyıllarca halkın ümit kapılarından biri olmuş, dertli, çocuksuz, sakat kimseler gerek türbe sahibinden gerekse türbe içindeki sudan medet ummuş ve şifa aramışlardır. Zindanın halen (1989-1990) restorasyonu yapılmaktadır. Bitişğinde bulunan Batı mimari üslûbundaki ticaret hanı da Baba Câfer Hanı veya Zindan Hanı olarak tanınır.

BİBLİYOGRAFYA :

Eyyûbî Efendi Kânunnâmesi, İÜ Ktp., nr. 734, vr. 19*; *Evliya Çelebi, Seyahatnâme*, I, 85-86; *Takvîm-i Vekâyi*, nr. 917 (1247); *Mecelle-i Umûr-ı Belediyye*, I, 909-915, 927-933; *Mehmed Ziyâ, İstanbul ve Boğaziçi*, İstanbul 1928, s. 330; *Uzunçarşılı, Kapukulu Ocakları*, I, 170, 357, 358; *Danişmend, Kronoloji*, III, 305; *Eremya Çelebi Kömürcüyan, İstanbul Tarihi (XVII. Asırda İstanbul)* (trc. H. Andreasyan), İstanbul 1952, s. 17, 167-168; *Feridun Dirimtekin, Fetihten Önce Haliç Surları*, İstanbul 1956, s. 21-22; *Münir Aktepe, Patrona İsyanı 1730*, İstanbul 1958, s. 142; *R. Mantran, İstanbul dans la seconde moitié du XVIIe siècle*, Paris 1962, s. 155-160; *M. Halit Bayrı, İstanbul Folkloru*, İstanbul 1972, s. 154-156; *M. Orhan Bayrak, İstanbul'da Gömülü Meşhur Adamlar (1453-1978)*, İstanbul 1979, s. 117; *R. Ekrem Koçu, "Baba Câfer", "Babacafer Zindanı", İst.A, IV, 1733-1737; "Baba Cafer Zindanı", TA, V, 7.*

ABDÜLKADİR ÖZCAN

BABA EFDAL

(bk. EFDALÜDDİN-i KÂŞANİ).

BABA EFENDİ

(bk. RIZÂİ MAHMUD BABA EFENDİ).

BABA FİGÂNİ

(bk. FİGÂNİ BABA).

BABA HAYDAR

(ö. 957 / 1550)

Kanûnî devrinde
İstanbul'a yerleşen Semerkantlı bir
Nakşibendî şeyhi.

Doğum tarihi belli değildir. Küçüklüğünde Hâce Ubeydullah Ahrâr'ın (ö. 895 / 1490) sohbetinde bulunduysa da asıl tasavvufi terbiyesini Ahrâr'ın halifelerinden aldı. Daha sonra Mekke'ye giderek uzun bir müddet orada kaldı. İstanbul'a ne zaman geldiği belli değildir. Teveccühünü kazandığı Kanûnî'nin emriyle Eyüp'te Dügmeçiler mahallesinde onun adına bir mescid-tekke yaptırıldı. Baba Haydar'ın üç gece ardarda II. Bayezid'in rüyalarına girip ondan bir cami yaptırmasını istediği yolundaki rivayet bir menkıbeden ibarettir. Baba Haydar'ın Mâverâünnehir'den İstanbul'a gelen Nakşibendîler için bir misafirhane vazifesini gören tekkesinde mürid yetiştirmiş olduğuna dair kayıt yoktur. Halk arasında tevazu ve zühdü ile şöhrat bulan Baba Haydar, mescidinin bahçesinde medfundur.

BİBLİYOGRAFYA :

Taşköprizâde, *Şekâ'îk*, Beyrut 1395, s. 319-320; *Mecdî, Şekâik Tercümesi*, s. 435; *Gazzî, el-Kevâkib*, II, 140; *Ayvansarayî, Hadikatü'l-cevâmi*, I, 285; *Mecmûa-i Cevâmi*, II, 2-3; *Aysel Okan, İstanbul Evliyaları*, İstanbul 1968, s. 217-225; *İrfan Gündüz, Osmanlılarda Devlet-Tekke Münasebetleri*, İstanbul 1984, s. 58; *Kasım Kufralı, "Molla İlahî ve Kendisinden Sonraki Nakşibendiye Muhiti", TDİD, III (1948), s. 146; İst.A, IV, 1742-1743.*

HAMİD ALGAR

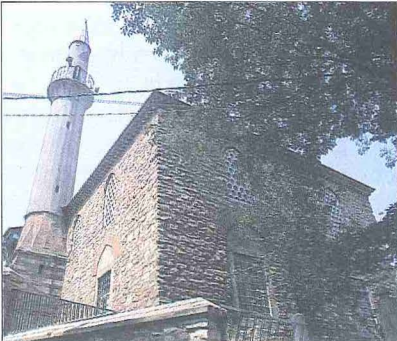
BABA HAYDAR CAMİİ ve TEKKEŞİ

İstanbul Eyüp'te
Kanûnî tarafından Baba Haydar
Semerkantî için yaptırılan
cami-tekke.

Eyüp Dügmeçiler mahallesinde bulunan yapı başlangıçta mescid-tekke niteliğini taşımaktaydı. Baba Haydar'ın (ö. 1550), memleketi Semerkant'tan İstanbul'a geldiğinde burada bulunan bir külbeye inzivâya çekildiği, ayrıca Eyüp Camii'nde itikâfa girdiği bilinmektedir. Kanûnî kendisi için "teberrüken" bu hayır eserini yaptırmıştır. III. Mustafa devrinde (1757-1774) Eyüp'te Arpacı Mescidi imamı Şeyh Abdullah Efendi, aynı zamanda tekkenin tevhidhânesi olan mescide bir minber ekleyerek burasını camiye dönüştürmüştür. Geçirmiş olduğu çeşitli onarımlara rağmen asıl şeklini koruyan cami-tevhidhâne günümüzde cami olarak kullanılmaktadır. Çevre duvarı ve hazîre dışında kalan bölümler ise ortadan kalkmıştır.

Cami-tevhidhane, moloz taş örgülü duvarların sınırladığı dikdörtgen planlı harim, kuzeyde ve doğuda ahşap duvarlarla kapatılmış son cemaat yeri ve harimin kuzeybatı köşesinde yükselen minareden meydana gelmektedir. Yapı kurşun kaplı ahşap çatı ile örtülmüştür. Son cemaat yeri ile harimin girişleri kuzey duvarının doğu kesiminde aynı eksen üzerinde yer almaktadır. Son cemaat yerinin, eliböğründelerin taşıdığı geniş bir saçakla son bulan ahşap kaplamalı cephesi yapıya bir sivil mimari eseri çeşnisi katmakta ve harimin, alttakiler dikdörtgen açıklıklı, kesme taş seçeli, sivri tahfif kemerli ve demir parmaklıklı, üsttekiler sivri kemerli ve alçı revzenli olmak üzere iki sıra halinde düzenlenmiş pencerelerin sıralandığı cepheleeri ile tezat teşkil etmektedir.

Son cemaat yerinin üstü, güney yönünde harime açılan kirpi saçaklı, fevkanî bir mahfil olarak değerlendirilmiştir. Süsleme olarak mihrabın mukarnaslı kavsarası ile harimin çubuklu tavanında yer alan, muhtemelen geçen yüzyılın ikinci çeyreğine ait "Sultan Mahmud güneşi" biçimindeki tavan göbeği kayda değer. Minber ile vaaz kürsüsü sonradan yapılmıştır. Son cemaat yerinden geçilen minarenin alması örgülü, kare planlı kaidesi ile köfekiden örülmüş baklavalı pabucu ilk inşa dönemine, yuvarlak gövde ile basit demir parmaklıklı şerefesi ise

Baba Haydar Camii ve caminin hazîresinde bulunan Baba Haydar'ın mezarının kitâbesi - Eyüp / İstanbul